

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

Gorzów Wielkopolski, dnia 21 marca 2023 r.

Poz. 838

UCHWAŁA NR LIX/301/23 RADY POWIATU SULĘCIŃSKIEGO

z dnia 28 lutego 2023 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Sulęcińskiego na lata 2023 – 2026

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022r., poz. 1526) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022r., poz. 840) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Sulęcińskiego na lata 2023 – 2026, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Program, o którym mowa w § 1, uzyskał pozytywną opinię Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze (Delegatura w Gorzowie Wlkp.) w dniu 5 stycznia 2023r.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Sulęcińskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego.

Wiceprzewodniczący Rady
Jan Soliński

**Załącznik
do uchwały Nr LIX/301/23
Rady Powiatu Sulęcińskiego
z dnia 28 lutego 2023r.**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU SULĘCIŃSKIEGO NA LATA 2023 – 2026

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.2. Relacje Programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i gmin powiatu sulęcińskiego
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 5.1. Relacje Programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych)
 - 5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu
 - 5.2.1. Cechy geograficzne i zarys historii obszaru powiatu
 - 5.2.2. Krajobraz kulturowy
 - 5.2.3. Zabytki nieruchome
 - 5.2.4. Zabytki ruchome
 - 5.2.5. Zabytki archeologiczne
 - 5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych
 - 5.2.7. Dziedzictwo niematerialne
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń (SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities i Threats)

- 6.1. Problemy systemowe
- 6.2. Problemy podmiotowe
- 6.3. Bieżące działania zabezpieczające
- 6.4. Współpraca z właścicielami zabytków
- 6.5. Realizacja Programu opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego w latach 2019-2022
7. Założenia programowe, priorytety, kierunki i zadania Programu opieki nad zabytkami
- 7.1. Charakterystyka celów, kierunków i zadań Programu
8. Instrumentarium - narzędzia wdrażania i realizacji programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji Programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania Programu opieki nad zabytkami
11. Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków
12. Aneksy

MISJA PROGRAMU: POWIAT SULĘCIŃSKI – DZIEDZICTWO KULTUROWE PODMIOTEM LOKALNEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ

1. Wstęp

Program opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego na lata 2023-2026 zwany dalej programem jest dokumentem określającym politykę władz lokalnych na szczeblu samorządu powiatowego w zakresie opieki nad zabytkami. Program zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ma na celu określenie działań, które będą określały wysiłki na rzecz poprawy stanu zachowania i świadomości dziedzictwa kulturowego w percepcji społeczności lokalnej powiatu sulęcińskiego. Planowane w programie działania zostały określone w obrębie celów priorytetowych oraz zadań, jednak ich realizacja nie wyklucza działań dodatkowych mieszczących się w założeniach merytorycznych programu oraz kompetencjach ustawowych samorządu powiatowego.

Program jako cel nadrzędny zakłada aktywność władz samorządowych na rzecz eliminowania zagrożeń oraz potencjalnych konfliktów w wymiarze polityki wobec dziedzictwa kulturowego. Dokument zakłada korelację działań uwzględniającą politykę samorządów gminnych na terenie powiatu sulęcińskiego, a także założenia na rzecz polityki wobec dziedzictwa kulturowego na poziomie województwa lubuskiego i kraju.

Program w wymiarze polityki władz samorządu powiatowego stanowi podstawę do konstruowania innych dokumentów związanych z planowaniem w obrębie kompetencji ustawowych samorządu powiatowego, szczególnie w obrębie takich obszarów merytorycznej działalności jak: dbałość o ład przestrzenny, ochrona środowiska, planowanie w zakresie reagowania na sytuacje kryzysowe i na wypadek konfliktów zbrojnych, potrzeby interesu publicznego¹.

Program jako narzędzie na rzecz polityki społecznej odnosi się także do zagadnień kreowania lokalnego rozwoju gospodarczego poprzez rozwój i poprawę rynku pracy, jak też bytu socjalnego mieszkańców, przez pobudzanie postaw reinwestycyjnych wobec dziedzictwa i wartości lokalnych.

W rozumieniu metodologicznym program oparto o analizę założeń prawnych oraz dokumentów programowych na szczeblu krajowym i lokalnym, uwzględniającą zagrożenia oraz uwarunkowania w wymiarze społeczno-gospodarczym, charakterystykę metod ewaluacji i kontroli przyjętych założeń, jak też analizę dotychczasowych praktyk w zakresie opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego. Pod względem merytorycznym program uwzględnia uwarunkowania społeczno – gospodarcze, poziom zachowania zasobów dziedzictwa oraz ich charakter na terenie powiatu sulęcińskiego, zagrożenia i działania profilaktyczne. Program jest zgodny z założeniami metodycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa dla programów opieki nad zabytkami².

¹ Por. Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, opr. J. Welc-Jędrzejewska, E. Kulesza-Szerniewicz, B. Makowska, E. Stieler, E. Jagielska, Warszawa 2011.

² <https://nid.pl/upload/iblock/5b9/5b969b15ceca07b4ed33ae2020cde48e.pdf> [dostęp: 28. 08. 2018 roku]
] https://www.google.pl/search?rlz=1C1ASRM_enPL676PL676&ei=iHCZW7CrF4LJrgSI75uQDw&q=gminny+program+opieki+nad+zabytkami&oq=gminny+Program+opieki+nad+zabytkami&gs_l=psy-

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Program został przygotowany zgodnie z art. 87, ust. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku³, który określa że Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87, ust. 2 ustawy program w szczególności obejmuje następujące obszary merytoryczne:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych;

turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zgodnie z art. 4 ustawy o ochronie zabytków – ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,

- zapobieganiu zjawiskom niepożądanym: niszczeniu i niewłaściwemu korzystaniu z zabytków, ich kradzieżom, zaginięciom, nielegalnemu wywozowi za granicę,

- kontrolowaniu stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

- uwzględnianiu zadań ochronnych w procesie planowania, zagospodarowania przestrzennego oraz kształtowania środowiska.

Program wpisuje się w niektóre kompetencje samorządu powiatowego wynikające z art. 4, pkt 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym⁴, określającego zakres działania i zadania powiatu. Zgodnie z przytoczonymi przepisami, powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m.in.: edukacji publicznej, kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, kultury fizycznej i turystyki, administracji architektoniczno-budowlanej, ochrony środowiska i przyrody, promocji powiatu, współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce⁵

Zgodnie z założeniami doktrynalnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego są przedmiotem prawa konstytucyjnego. Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku⁶ określa że: (...) wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co

ab.1.0.014j0i30k116.1465350.1475441.0.1477342.35.23.0.7.7.0.349.3454.0j5j8j2.15.0....0...1c.1.64.psy-

ab.14.21.3249...0i67k1j0i131k1j0i131i67k1j0i3k1j0i22i30k1j0i7i30k1j0i13k1.0.bcfeJbSjQBhttps://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fuvOFqueEeQJ:https://mid.pl/upload/iblock/5b9/5b969b15ceca07b4ed33ae2020cde48e.pdf+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl

³ Dz. U. 2022, poz. 840.

⁴ Dz. U. 2022, poz. 1526.

⁵ <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/prawo-w-dziale-kultura-i-ochrona-dziedzictwa-narodowego/ochrona-zabytkow.php> [dostęp: 30.11.2022 roku].

⁶ Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

cenne z ponad tysiącletniego dorobku. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zawiera podstawę doktrynalną ochrony dziedzictwa na terytorium RP oraz poza granicami Polski jeśli jest to polskie dziedzictwo kulturowe:

- art. 5 Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju,
- art. 6 ust 1: Rzeczpospolita Polska (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 82 Obowiązkiem obywatela polskiego (...) jest troska o dobro wspólne,
- art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa⁷.

Akt prawny niższego rzędu określający podstawy ochrony dziedzictwa kulturowego: ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022, poz. 840).

Przepisy szczegółowe do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają następujące przepisy wykonawcze:

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku – Dz. U. 2018, poz. 1609;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury – Dz. U. z 2015r., poz. 1275;
- rozporządzenie MKiDN z 29.09.2022 zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. 2022, poz. 2053;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne – Dz. U. z 2014r., poz. 110;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2013r., poz. 784;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem – Dz. U. z 2011r. Nr 113, poz. 661;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę – Dz. U. z 2011r. Nr 89, poz. 510;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 lipca 2008r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2008r. Nr 139, poz. 881;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 17 grudnia 2007r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2007r. Nr 247, poz. 1832;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 listopada 2006r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2006r. Nr 221, poz. 1619;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” – Dz. U. z 2006r. Nr 24, poz. 181;
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 11 stycznia 2006r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2006r. Nr 12, poz. 73;

⁷ M. Chmaj, Konstytucyjne podstawy ochrony dóbr kultury (w:) Prawna ochrona dóbr kultury, red. nauk. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2009, s. 7-25.

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków – Dz. U. z 2005r. Nr 112, poz. 940;

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych – Dz. U. z 2004r. Nr 212, poz. 2153;

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami – Dz. U. z 2004r. Nr 124, poz. 1302;

- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego - Dz. U. z 2004r. Nr 102, poz. 1066;

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków – Dz. U. z 2004r. Nr 75, poz. 706;

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych – Dz. U. z 2004r. Nr 71, poz. 650;

- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego – Dz. U. 1990, nr 61, poz. 354.

Pozostałe akty prawne niższego rzędu określające podstawy ochrony dziedzictwa kulturowego w obrębie bezpośrednich lub pośrednich kompetencji samorządu powiatowego:

- ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2022, poz. 1526);

- ustawa z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2022, poz. 503 z późn. zm.);

- ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (Dz. U. 2021, poz. 2351, z późn. zm.);

- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2021, poz. 1973 z późn. zm.);

- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2022, poz. 916 z późn. zm.);

- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2021, poz. 1899 z późn. zm.);

- ustawa z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji (Dz. U. 2021, poz. 485);

- ustawa z dnia 31 stycznia 1959r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. 2020, poz. 1947);

- ustawa z dnia 28 marca 1933r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 2018, poz. 2337);

- ustawa z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020, poz. 194);

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2022, poz. 1327 z późn. zm.);

- ustawa z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz. U. 2022, poz. 385);

- ustawa z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. 2022, poz. 2393);

- ustawa z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2022, poz. 164);

- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. 2015, poz. 774)⁸.

Wybrane dokumenty o charakterze międzynarodowym, odnoszące się do działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego⁹:

⁸ Zgodnie z ustawą o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu dokonano zmian w następujących aktach prawnych: Ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Ustawie z dnia 20 maja 1971r. Kodeks wykroczeń, Ustawie z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych, Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, Ustawie z dnia 7 lipca 1994r. - Prawo budowlane, Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska, Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Por. Jak wykorzystać potencjał „Ustawy krajobrazowej”? Instrumenty prawne i propozycje. Przewodnik dla samorządu gminnego, opr. D. Zalewski (red.), A. Bochentyn, P. Konopczyńska, M. Muza, Gdańsk 2016, s. 10, 36-37.

Dokumenty Unii Europejskiej:

- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992r. Dz. U. z 1996r. Nr 120, poz. 564,
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985r. Dz. U. z 2012r., poz. 210,
- Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98),
- Europejska Konwencja Kulturalna, Paryż 1954,
- Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.

Dokumenty UNESCO:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954r. (Dz. U. z 1957r. Nr 46, poz. 212) oraz Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954r. Dz. U. z 2012r., poz. 248;
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970r. Dz. U. z 1974r. Nr 20, poz. 106;
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji Dz. U. z 1976r. Nr 32, poz. 190);
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. - Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018;
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. - Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585.
- Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (Historic Urban Landscape Recommendation), Paryż 2011.

Inne wybrane dokumenty o charakterze doktrynalnym:

- Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964;
- The Burra Charter – The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979;
- Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981;
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo – Waszyngton 1987;
- Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990;
- Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996;
- Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996;
- Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico City 1999;
- Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico City 1999;
- Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico City 1999;
- Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003;

⁹ Por. M. Marcinkowska, Rola organizacji międzynarodowych w kształtowaniu polityki dóbr kultury w Polsce (w:) Prawna ochrona dóbr kultury, dz. cyt., s. 231-243.

- Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego na lata 2023 – 2026, zgodnie z zasadami tworzenia dokumentów programowych na poziomie samorządowym pozostaje zgodny z założeniami ram formalno-prawnych polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Podstawowym dokumentem strategicznym na poziomie krajowym pozostaje Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, który na obecnym etapie w końcowej fazie realizacji, gdyż obejmuje lata 2019 – 2022. Główne założenia strategiczne w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami pozostają niezmiennie. Program krajowy na lata 2019 – 2022 w podstawowych wytycznych zakłada:

Cel główny programu:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami

Pozostałe cele zakładają:

- optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego:
- wzmocnianie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
- wzmocnianie systemu ochrony na poziomie centralnym,
- wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
- merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego,
- budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:
- upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Pozostałe dokumenty o charakterze strategicznym na poziomie krajowym obejmują następujące plany strategiczne:

- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020 pozostaje dokumentem strategicznym w zakresie polityki kulturalnej państwa. Wśród programów stanowiących instrumentarium, zawarto program operacyjny Dziedzictwo kulturowe. Zgodnie z założeniami program ma być realizowany w obrębie dwóch priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Obecnie nie ma dokumentu aktualnego.

- Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego mają na celu finansowanie działań w obszarze kultury i dziedzictwa. W obrębie programów ogłaszanych w cyklach rocznych, znaczenie jako instrumentarium dla realizacji Programu mogą mieć programy z zakresu dziedzictwa kulturowego, które obejmują inicjatywy na rzecz kolekcji muzealnych i wspierania działań muzealnych, kultury ludowej i tradycji, ochrony zabytków i ochrony zabytków archeologicznych, badania polskich strat wojennych, wspieranie samorządowych instytucji kultury i opieki nad miejscami pamięci.

- Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030: przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 roku jest dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego Polski. Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Rozwoju: celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie¹⁰.

- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030¹¹, przyjęta 11 stycznia 2013 roku, pozostaje spójna ze strategią Europa 2020 i określa ramy realizacyjne dla perspektywy finansowej programów finansowanych ze środków unijnych w latach 2014 – 2020. Istotą Strategii Rozwoju są działania na rzecz poprawy spójności społeczno – gospodarczej i terytorialnej. Osiągnięcie tych celów przewiduje działania na rzecz inicjatyw społecznych, rewitalizację obszarów zdegradowanych oraz efektywne wykorzystywanie zasobów naturalnych

¹⁰ <http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/kpzk.pdf> [dostęp: 30.11.2022 roku].

¹¹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20130000121/O/M20130121.pdf> [dostęp: 30.11.2022 roku].

i kulturowych. W obrębie obszaru strategicznego: Sprawne i efektywne państwo, podkreśla się działania na rzecz ładu przestrzennego poprzez rozbudowę infrastruktury informacji przestrzennej oraz kontrolowanie procesów suburbanizacji, w tym aspekt społeczny oraz ochronę krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030¹² stanowi model rozwoju regionalnego Polski. W dokumencie określono rozwój Polski w odniesieniu zrównoważenia społecznego i terytorialnego w oparciu o zasoby i potencjały regionalne i lokalne. Celem Krajowej Strategii jest wspomaganie obszarów, które nie mogą rozwinąć swojego potencjału w oparciu o wyłącznie własne zasoby, które bądź utraciły całkowicie, bądź też przestały być konkurencyjne.

- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030¹³ jest dokumentem strategicznym państwa, którego celem głównym jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków wobec rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego. Cele szczegółowe strategii to:

- zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i gmin powiatu sulęcińskiego

Dokumenty o charakterze strategicznym na poziomie województwa lubuskiego:

- Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2021 – 2024¹⁴ przyjęty uchwałą nr XXXIII/454/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 21 czerwca 2021 roku jest dokumentem na poziomie samorządu województwa lubuskiego, który określa politykę władz województwa na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Celem strategicznym określonym w ramach Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego jest: zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego.

Cele priorytetowe to:

- rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem;
- rewitalizacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego;
- budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie;
- ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu.

Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego zakłada współpracę przy realizacji przewidzianych celów z organami samorządu niższego szczebla – powiatami i gminami, w obrębie przypisanych tym szczeblom samorządu kompetencji ustawowych. Istotnym elementem merytorycznym Programu opieki nad zabytkami województwa lubuskiego jest dziedzictwo kulturowe znajdujące się na terenie powiatu sulęcińskiego.

- Strategia rozwoju województwa lubuskiego 2030¹⁵: przyjęta uchwałą nr XXXVIII/397/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z 15 lutego 2021 roku. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 (SRWL 2030) wyznacza strategiczne cele i kluczowe kierunki działań oraz instrumenty realizacji w rozwoju województwa lubuskiego w dekadzie 2020-2030. W obrębie celów Strategia rozwoju województwa lubuskiego 2030 uwzględnia działania na rzecz popularyzacji i wsparcia działań na rzecz poprawy warunków wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako narzędzia rozwoju społeczności lokalnych, turystyki i konkurencyjności regionu. Ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego została określona w celu operacyjnym 2:4, gdzie uwzględnia się m.in.:

- wspieranie ponadlokalnych przedsięwzięć kulturalnych realizowanych na obszarze województwa.

¹² <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego> [dostęp: 30.11.2022 roku].

¹³ <https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2030-srks> [dostęp: 30.11.2022 roku].

¹⁴ http://dzienniki.luw.pl/WDU_F/2021/1460/akt.pdf [dostęp: 30.11.2022 roku].

¹⁵ https://bip.lubuskie.pl/system/obj/51530_SRWL_2030_czysty OST_19.02.2021.pdf [2.12.2022 roku].

- wsparcie i realizacja inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów kultury.

- poprawę dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów.

- ochronę i promocję cennych obiektów dziedzictwa kulturowego.

- kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury.

- Strategia rozwoju kultury województwa lubuskiego 2025¹⁶: dokument objęty procedurą konsultacji. Strategia odnosząc się do zagadnień rozwoju życia kulturalnego i poprawy dostępności kultury, skierowana jest również wobec działań na rzecz dziedzictwa kulturowego. Dokument określa możliwości wsparcia przez samorząd województwa prac przy obiektach zabytkowych, w tym możliwości rozwoju turystyki, ponadto określa zasady współpracy z organizacjami samorządowymi, które działając na terenie całego województwa lubuskiego, mogą w istotny sposób przyczynić się do poprawy stanu dziedzictwa kulturowego. Dokument w sposób bezpośredni odnosi się do stanu kultury na terenie powiatu sulęcińskiego, zaś wskaźniki określone w dokumencie sytuują powiat sulęciński jako kwalifikujący się do działań wspierających z uwagi na czynniki obiektywne, negatywnie wpływające na stan życia kulturalnego na analizowanym terenie.

- Program rozwoju lubuskiej turystyki do 2020 roku¹⁷ (obecnie nieaktualny): przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego nr 237/2813/14 z 4 lutego 2014 roku jest dokumentem rozwijającym Strategię rozwoju województwa lubuskiego, zakładającym stworzenie możliwości i warunków do dynamicznego rozwoju szeroko pojętego sektora turystycznego w regionie. W programie uwzględniono następujące cele operacyjne:

- stworzenie konkurencyjnego wizerunku turystycznego regionu;

- stworzenie kompleksowego systemu informacji i promocji turystycznej oraz oznakowania turystycznego w regionie;

- rozwój produktów turystycznych;

- rozwój infrastruktury turystycznej;

- wzmocnienie platform współpracy i rozwoju turystyki oraz doskonalenie kadr dla turystyki w regionie;

- rozwój wiodących form turystyki;

- rozwój rekreacji ruchowej i zdrowotnej;

- rozwój turystyki transgranicznej i wykorzystanie szans przygranicznego położenia.

- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego¹⁸ przyjęty uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 roku określa politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa, ponadto jak określono w założeniach wespół ze strategią rozwoju województwa lubuskiego stanowi podstawę polityki rozwoju regionu. Istotnym elementem Planu zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego m.in. zagadnienia oraz systemy ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych, ponadto krajobrazu w obrębie działań planistycznych ukierunkowanych na rozwój sieci osadniczej, transportowej, infrastruktury technicznej itp. Założenia Planu są obowiązujące dla gmin województwa lubuskiego zgodnie z art. 9 ust. 2 u oraz art. 11 pkt 3 ustawy z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

- **Regionalny Program Operacyjny - Lubuskie**¹⁹ stanowi narzędzie realizacji polityki spójności na obszarze województwa w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027. Celem realizacji RPO jest osiągnięcie rozwoju zrównoważonego w obszarach aktywności gospodarczej i społecznej. Program Fundusze Europejskie dla Lubuskiego 2021-2027 został przyjęty 24 października 2022 roku uchwałą nr 293/4039/22 Zarządu Województwa Lubuskiego. Program zatwierdzony przez Komisję Europejską

¹⁶https://files.lubuskie.pl/sites/1/wiadomosci/17900/files/program_rozwoju_kultury_województwa_lubuskiego_2025.pdf [dostęp: 3.12.2022 roku].

¹⁷ https://bip.lubuskie.pl/system/obj/19480_CZ_I_analityczno-audytowa_PRLT_do_2020-13.11.pdf [dostęp: 3.12.2022 roku].

¹⁸ https://www.lubuskie.pl/cms/218/obowiazujacy_plan_zagospodarowania_przestrzennego_województwa_lu [dostęp: 2.12.2022 roku].

¹⁹ https://rpo.lubuskie.pl/documents/10184/0/Projekt+Fundusze+Europejskie+dla+Lubuskiego+21-27_24.10.2022.pdf/08567c4c-5df4-41ba-b39e-f578dff6cb50 [dostęp: 2.12.2022 roku].

(nr C(2022) 8871 z dnia 7 grudnia 2022 roku), zakłada szerokie wsparcie zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego w korelacji z rozwojem nowoczesnych technologii oraz nowoczesnej infrastruktury społecznej.

Ważniejsze dokumenty na poziomie gmin powiatu sulęcińskiego:

Prace nad programem wykazały braki w zakresie planowania na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie gmin powiatu sulęcińskiego. Obecnie (stan na listopad 2022 roku) na terenie powiatu sulęcińskiego żadna gmina nie posiada aktualnego programu opieki nad zabytkami. Brak założeń programowych na rzecz ochrony i opieki dziedzictwa kulturowego utrudnia współzależność działań na poziomie samorządów powiatu. Należy jednak podkreślić, że zagadnienia ochrony i opieki nad zabytkami, ponadto szerzej rozumiane zagadnienia środowiska i krajobrazu kulturowego mieszczą się w obrębie innych dokumentów programowych poszczególnych gmin.

W obrębie poszczególnych gmin są to następujące dokumenty strategiczne:

- Gmina Krzeszyce
 - Plan gospodarki niskoemisyjnej gminy Krzeszyce;
- Gmina Lubniewice:
 - Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Lubniewice na lata 2016 - 2023;
 - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lubniewice;
- Gmina Słońsk:
 - Strategia zrównoważonego rozwoju Gminy Słońsk na lata 2017-2020 z perspektywą do roku 2024;
 - Studium kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Słońsk;
- Gmina Sulęcín:
 - Lokalny program rewitalizacji do 2020 roku z perspektywą do 2030 roku;
 - Program Ochrony środowiska dla Gminy Sulęcín na lata 2019-2022 z perspektywą do 2026 roku;
 - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Sulęcín.
- Gmina Torzym:
 - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Torzym;
 - Studium Krajobrazu Kulturowego Gminy Torzym.

W obrębie wskazanych dokumentów szczególną uwagę w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym poświęca się w obrębie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, gdzie wyodrębnia się zagadnienia ochrony środowiska kulturowego w tym: zasady ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, strefy ochrony konserwatorskiej, zasady ochrony dziedzictwa archeologicznego, zasady ochrony przyrody i kierunki rozwoju turystyki. Podobne znaczenie posiadają programy ukierunkowane na działania rewitalizacyjne, gdzie nacisk szczególny kładzie się na kwestie ochrony obszarowej oraz poprawę wykorzystania zasobów kulturowych dla rozwoju potencjału poszczególnych gmin. W przypadku ochrony dziedzictwa przyrodniczego podstawowe znaczenie mają programy ochrony środowiska. Ten typ dokumentów planistycznych także pozostaje mało aktualny na obszarze gmin powiatu sulęcińskiego. Należy podkreślić, że środowisko przyrodnicze stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego. Dotyczy to zwłaszcza założeń parkowych i ogrodowych, pomników przyrody, alei przydrożnych, cmentarzy itp. Analiza dokumentów na poziomie gmin powiatu sulęcińskiego wykazuje, że dziedzictwo kulturowe stanowi istotny składnik planowania wieloletniego, jednak zakres planowania jest na niskim poziomie przygotowania i realizacji.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych)

Program opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego pozostaje zgodny z głównymi kierunkami i celami wskazanych wyżej dokumentów strategicznych. Powiat sulęciński dysponuje następującymi dokumentami o charakterze strategicznym:

- Program rozwoju powiatu sulęcińskiego na lata 2021-2027 z perspektywą do roku 2030²⁰: (...) jest dokumentem, który w jasny sposób wskazuje kierunki, w jakich powinien zmierzać Powiat Sulęciński, aby zapewnić zrównoważony rozwój, a mieszkańcom poprawę jakości życia. Jego celem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, co trzeba zrobić, aby funkcjonować i rozwijać się w przyszłości. Niniejsze opracowanie stanowi plan długofalowego działania Rady Powiatu Sulęcińskiego, Zarządu Powiatu oraz wspierających go urzędników Starostwa Powiatowego w Sulęcinie, jak również wszystkich, którym na sercu leży lepsze jutro powiatu, wobec szans i zagrożeń wynikających ze zmieniającego się otoczenia i działań innych podmiotów. Program rozwoju powiatu sulęcińskiego w obrębie założeń merytorycznych obejmuje takie obszary aktywności jak Turystyka, Edukacja, Kultura, ponadto analizie w obrębie wieloletniego planowania poddano również obszary chronione środowiska naturalnego obejmujące elementy kulturowe. Program przewiduje aktywne działania na rzecz poprawy stanu dziedzictwa naturalnego i kulturowego, w tym przeciwdziałanie zagrożeniom wobec dziedzictwa na wypadek np. zagrożeń powodziowych. Dziedzictwo architektoniczne określa się w programie jako czynnik potencjału rozwojowego dla miejscowej turystyki. Istotnym elementem Programu jest: (...) promowanie i dbałość o utrzymanie tradycji i tożsamości kulturowej powiatu, niezbędne jest także realizowanie przedsięwzięć mających na celu wzrost świadomości kulturowej dzieciom i młodzieży, przekazywanie kolejnym pokoleniom wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu, dbanie o utrzymanie tradycji i tożsamości kulturowej oraz pielęgnowanie wiedzy o historii, tradycjach i kulturze, w tym opieka nad zabytkami kultury i architektury, co zostało określone również w obrębie celów operacyjnych Programu (Cel operacyjny I.3).

- Program ochrony środowiska dla powiatu sulęcińskiego na lata 2021-2024 z perspektywą na lata 2025-2028²¹: określa cele realizacji polityki Powiatu w zakresie ochrony środowiska. Dokument w obrębie założeń i celów strategicznych uwzględnia w obrębie zagadnień związanych z ochroną przyrody także szereg elementów odnoszących się do środowiska kulturowego, w tym zagadnień krajobrazu, cech przestrzennych. Analiza SWOT w obrębie potencjalnych obszarów interwencji, pozostaje zbieżna w założeniach dotyczących dziedzictwa kulturowego z uwagami zawartymi w Programie rozwoju powiatu sulęcińskiego. Uwagę zwraca obecność cennych zasobów dziedzictwa kulturowego jako potencjału powiatu przy niskim poziomie infrastruktury turystycznej i informacyjnej. Istotne znaczenie w obrębie zagadnień ochrony klimatu i jakości powietrza ma wskazanie na obszary konfliktowe, gdzie przy odniesieniu do potrzeby termoizolacji budynków mieszkalnych w celu zmniejszenia emisji zanieczyszczeń wskazuje się na duży zasób architektury zabytkowej, która do tego rodzaju działań interwencyjnych wymaga uzgodnień konserwatorskich. Istotnym elementem Programu ochrony środowiska dla powiatu sulęcińskiego pozostaje zakres ochrony przyrody planowanej oraz krajobrazu kulturowego, mających istotne znaczenie w obrębie zasobów szerzej rozumianego dziedzictwa kulturowego;

- Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej: jest specjalistycznym dokumentem strategicznym ukierunkowanych na ochronę dziedzictwa kulturowego w wypadku sytuacji nadzwyczajnych. Dokument uwzględnia wszelkie rodzaje zasobów dziedzictwa kulturowego występujących na terenie powiatu sulęcińskiego oraz procedury i działania zabezpieczające w przypadku potencjalnych zagrożeń. Analizowany dokument z uwagi na zakres problemowy w całości pozostaje istotny dla zakresie działań planowanych w Programie w obrębie celów i kierunków;

- Program współpracy z organizacjami pozarządowymi (Programy powstają w cyklach rocznych): jest dokumentem przygotowywanym cyklicznie na okres jednego roku w związku z założeniami do budżetu powiatu sulęcińskiego. Wśród podstawowych celów Programu współpracy z organizacjami pozarządowymi... wskazuje się na wspieranie działań na rzecz inicjatyw społeczności lokalnych oraz pobudzanie odpowiedzialności za środowisko lokalne. Z punktu widzenia założeń Programu współpraca z organizacjami pozarządowymi może stanowić istotny czynnik pobudzania działań na rzecz opieki i promocji dziedzictwa kulturowego. Tym samym Program powinien wraz z przewidzianymi założeniami określać kierunki współpracy z wybranymi organizacjami pozarządowymi, które w statucie posiadają działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego w kolejnych latach obowiązywania;

- Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych w powiecie sulęcińskim na lata 2016-2022: określa politykę samorządu powiatowego na rzecz osób z różnym charakterem niepełnosprawności w obrębie wszelkich obszarów życia zawodowego i społecznego. Dokument nie odnosi się wprost do zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego, jednak analiza celów strategicznych uwzględniających działania na rzecz

²⁰ http://powiatsulecin.esesja.pl/zalaczniki/123244/rp_29_170_21_1175201.pdf [dostęp: 4.12.2022 roku].

²¹ http://www.powiatsulecin.esesja.pl/zalaczniki/145484/rp_36_197_21_1398154.pdf [dostęp: 7.12.2022].

zapobiegania wykluczeniu społecznemu pozwala określić dziedzictwo kulturowe jako narzędzie działań poprawiających jakość życia osób niepełnosprawnych. Wskazany wniosek może odnosić się do działań edukacyjnych i profilaktycznych w środowisku osób niepełnosprawnych, a także do działań na rzecz aktywizacji i integracji osób niepełnosprawnych w obrębie społeczności lokalnych.

Pozostałe dokumenty planistyczne powiatu sulęcińskiego, które odnoszą się do problematyki ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym:

- Plan wykorzystania zasobu nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa na lata 2022 – 2024;
- Plan wykorzystania zasobu nieruchomości stanowiących własność Powiatu Sulęcińskiego na lata 2021 – 2023;
- Strategia Polityki Społecznej Powiatu Sulęcińskiego na lata 2016 – 2022;
- Powiatowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego Powiatu Sulęcińskiego na lata 2018 – 2022;
- Powiatowy Programu działań na rzecz osób niepełnosprawnych w Powiecie Sulęcińskim na lata 2016 – 2022;

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Cechy geograficzne i zarys historii obszaru powiatu²²

Powiat sulęciński w granicach współczesnych utworzony został na mocy reformy administracyjnej kraju, wprowadzonej w życie z dniem 1 stycznia 1999 roku. Siedzibą powiatu jest miasto Sulęcín. W skład powiatu położonego w województwie lubuskim wchodzi pięć gmin, spośród których gminy: Lubniewice, Sulęcín, Torzym mają charakter miejsko-wiejski, a gminy Krzeszyce i Słońsk mają charakter wiejski. Po 1945 roku obszar ten był częścią między innymi województwa poznańskiego, zielonogórskiego z lat 1950-1975 oraz zielonogórskiego i gorzowskiego w latach 1975 – 1998. Powierzchnia powiatu wynosi 1177,80 km², a zaludnienie 35 409 osób ze wskazaniem do tendencji zmniejszającej się²³. Jako obszar geograficzny powiat położony jest na terenie Wysoczyzny Lubuskiej między pradolinami: Warszawsko-Berlińską i Toruńsko-Eberswaldzką oraz rzekami Wartą na północy i Odrą na południu i zachodzie. Tereny te obejmują: Kotlinę Gorzowską, Pojezierze Łagowskie oraz Równinę Torzymską. Obszar powiatu charakteryzuje się łagodnym klimatem oraz dużym nasyceniem obszarów leśnych (55,2%), mających wpływ na gospodarkę, gęstość zaludnienia i charakter osadniczy tego terenu w przeszłości i współcześnie. W rozumieniu administracji kościelnej omawiany obszar pozostaje częścią diecezji zielonogórsko-gorzowskiej (od 1992 roku) w ramach metropolii szczecińsko-kamieńskiej. Obszar powiatu obejmuje parafie w obrębie dekanatów: rzepińskiego i sulęcińskiego. Należy podkreślić, że parafie pozostają głównym dysponentem zasobów obiektów zabytkowych na terenie powiatu.

Powiat sulęciński w obrębie procesów historycznych, na tle współczesnego województwa lubuskiego, jest obszarem stosunkowo jednorodnym, obejmującym terytorium będące od poł. XIII wieku częścią Brandenburgii, ale także obszar przynależny niemal w całości do historycznej prawobrzeżnej ziemi lubuskiej, w skład której wchodzi również współczesny powiat ślubicki i fragmenty powiatu gorzowskiego. Wcześniej wpływy zaznaczyli tu książęta polscy oraz śląscy z dynastii Piastów. Omawiany teren (w szerszym znaczeniu zwany

²² Podrozdział opracowano na podstawie: Schematyzm Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, red. A. Tymczyj, Zielona Góra 1995, s. 477-510; 589-616. Na temat kształtowania się polskiej organizacji kościelnej na tych terenach po II wojnie światowej zob. T. Dzwonkowski, Administracja apostolska kamieńska, lubuska i prałatury pilskiej. Zarys dziejów 1945-1966 (w:) Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym (1945-1995), red. bp. Paweł Socha, Zielona Góra - Gorzów Wlkp. 1998, s. 23-54. W tym tomie również obszernie kalendarium, s. 12-22; Z. Czarnuch, Od Wygnańca do Rogatki. Z przeszłości ziemi torzymskiej postrzeganej na tle dziejów polsko-niemieckiego pogranicza (w:) Ziemia Międzyrzeczka. Śladami historii, red. B. Mykietów, M. Tureczek, Międzyrzecz - Zielona Góra 2005, s. 21-66; E. Rymar, Historia polityczna i społeczna Nowej Marchii w średniowieczu (do roku 1535), Gorzów Wlkp. 2015, s. 15-21; E. Rymar, Historia polityczna i społeczna Nowej Marchii w średniowieczu (do roku 1535), Gorzów Wlkp. 2015, s. 15-21; M. Tureczek, Międzyrzecz w okresie nowożytnym XVI - pocz. XIX wieku (w:) Międzyrzecz - dzieje miasta, red. W. Strzyżewski, M. Tureczek, Międzyrzecz 2009, s. 168. W. Linke, Chroniken der Ordensdörfer: Burschen, Seeren, Langenpfehl und Tempel, Norderstedt 2007; E. Rymara, Klucz do ziem polskich czyli dzieje Ziemi Lubuskiej aż po jej utratę przez Piastów i ugruntowanie władzy margrabiów brandenburskich, Gorzów Wlkp. 2007; G. Heinrich, Nowa Marchia i wojna siedmioletnia (1756-1763), Nowa Marchia - prowincja zapomniana - wspólne korzenie, nr 6, Gorzów Wlkp. 2006, s. 27-40; Z. Czarnuch, Ujarzmianie rzeki. Człowiek i woda w rejonie ujścia Warty, Gorzów Wlkp. 2008; Tenże, Kształtowanie się sieci osadniczej na terytorium lubniewickim i terytorium kołczyńskim od połowy XIII do połowy XVIII wieku (w:) Ziemia Międzyrzeczka. Ze studiów nad dziejami i tożsamością, red. B. Mykietów, M. Tureczek, Międzyrzecz - Zielona Góra 2007, s. 33-52; Ch. Kouschil, Franz Balthazar Schönberg von Brenckenhoff i jego dokonania w Nowej Marchii (w:) Franz Balthazar Schönberg von Brenckenhoff i jego dokonania w Nowej Marchii, E. Jaworski, G. Kostkiewicz-Górska, B. Skaziński, Drezdenko 2010, s. 17-36; Zabytki północnej części województwa lubuskiego, red. J. Lewczuk, B. Skaziński, Gorzów Wlkp. - Zielona Góra 2004, s. 185-218; B. Skaziński, Losy joannickich zabytków (w:) Joannici i ich mistrz Jan Maurycy von Nassau-Siegen (1604-1679), Gorzów Wlkp. 2006, s. 67-72. Dziedzictwo joannitów także na terenie powiatu sulęcińskiego zostało szczegółowo opracowane w książce: Brandenburgisches Klosterbuch. Handbuch der Klöster, Stifte und Kommenden bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts, Bd. 2, hrsg. von H.D. Heimann, K. Neitmann, W. Schich, M. Bauch, E. Franke, Ch. Gahlbeck, Ch. Popp, P. Riedel, Berlin - Brandenburg 2010: Łagów, s. 723-745; Słońsk 1148-1175, Sulęcín 1338-1344.

²³ Dane demograficzne za rok 2016: <https://zielonagora.stat.gov.pl> [dostęp: 10. 09. 2018 roku].

ziemią torzymską), określany terra Sternbergensis, territorium Sternberg był różniony od Nowej Marchii. Obszar ziemi torzymskiej włączono formalnie do Nowej Marchii na mocy pruskich reform z 1817 roku. W czasach Jana Kostrzyńskiego (1535 – 1571) powstało pojęcie powiatów - okręgów (Kreis). Już w 1548 roku pojawiło się pojęcie powiatu torzymskiego, które odnosiło się do obszaru ziemi torzymskiej. Wyjątkiem są miejscowości Trzemeszno (hist. Czarnomyśl lub Szaromyśl) oraz Grochów położone w środkowowschodniej części powiatu, które do 1793 roku wchodziły w skład państwa polskiego. W obszarze „torzymko-sulęcińskim” znajdowały się też miejscowości jak Łągów Lubuski, Sieniawa oraz Templewo, które obecnie są częścią powiatów: międzyrzeckiego i świebodzińskiego. Charakter sporny miały miejscowości Wielowieś, Zarzyń, Boryszyn oraz wspomniane Templewo, które choć pozostawały w granicach brandenburskich, płaciły podatki do zamku w Międzyrzeczu. Na terenie współczesnego powiatu sulęcińskiego istnieją ślady po grupie miejscowości – Malutków, Lędów (Lipa), Trześniówek, w obrębie tzw. poligonu zurbanizowanego w Wędrzynie. Należy podkreślić, że wcześniej funkcjonowały tam obiekty sakralne, cmentarze, zabudowa wiejska itp²⁴.

Punktem zwrotnym w dziejach interesującego obszaru była umowa z 1249 roku między Bolesławem Rogatką, a arcybiskupem magdeburskim, na mocy której we władanie brandenburskie dostała się połowa obszaru historycznej ziemi lubuskiej. Wkrótce także wschodnia część biskupstwa lubuskiego stała się poprzez aneksje polityczne i militarne oraz drogą kupna, częścią władztwa margrabiów niemieckich. Wskazana wyżej przynależność polityczna zaznaczona już w XIII wieku, skutkowałą w kolejnych stuleciach wszystkimi konsekwencjami o charakterze historyczno-kulturowym, które obecnie czytelne są w obecnym tu dziedzictwie. Przejmowanie tych terenów przez margrabiów osłabiało związki z metropolią poznańską, co zostało uwiecznione w 1424 roku, gdy obszar ten włączono do metropolii w Magdeburgu. Upadek biskupstwa lubuskiego nastąpił po wprowadzeniu reformacji. Już w 1557 roku katedra w Fürstenwalde nad Sprewą znalazła się w rękach wyznawców luteranizmu. Sekularyzacja i likwidacja biskupstwa nastąpiła w 1598 roku. W tym czasie kościoły w okolicach Torzymia i Sulęcina miały już charakter protestancki. Tereny te ze względu na bliskie położenie przy granicy z Królestwem Polskim oraz Śląskiem, podatne były na ruchy ludnościowe, związane ze zjawiskami na podłożu religijnym. W okresie formowania się państwa pruskiego na przełomie XVII i XVIII wieku, tereny powiatu sulęcińskiego włączono do tego tworzenia państwowego i w praktyce pozostały w jego granicach aż do 1945 roku. Po wojnie trzydziestoletniej obszary marchijskie zostały poddane odbudowie demograficznej i gospodarczej. Lata 50. i 60. XVIII stulecia w związku z wojną siedmioletnią były ponownie okresem wyniszczenia. Obszar ziemi torzymskiej stał się areną przemarszu wojsk pruskich i rosyjskich. Sumptem do odbudowy stało się tzw. „osadnictwo fryderycjańskie” związane z osadzaniem ludności protestanckiej na terenach nadwarciańskich. W tym czasie założono szereg osad na północnych obszarach powiatu, zwanych łęgami warciańskimi. Rozwój tego osadnictwa przyczynił się do wzrostu zaludnienia i zagospodarowania licznych podmokłych terenów, nadając im czytelny do dziś krajobraz. Na tym tle powiat sulęciński pozostaje zróżnicowany, także pod względem obecnej architektury, układów ruralistycznych, itp. Składnikiem dziedzictwa są zachowane zabytki będące wynikiem obecności na tych terenach zakonu joannitów. Wprawdzie Łągów i pobliskie miejscowości należące dawniej do komandorii łagowskiej pozostają poza powiatem sulęcińskim, ale nadal są tu takie miejscowości jak Słońsk oraz Sulęcín. Joannicy w Słońsku pojawili się w latach 1426-1427, gdy uzyskali prawo własności do miejscowości, a następnie utworzyli tu siedzibę baliwatu. Wcześniej Słońsk również był własnością prywatną. To właśnie za sprawą ich obecności rozbudowano tutejszy zamek oraz kościół. Zakon został zlikwidowany w 1806 roku, by ponownie odnowić swoją działalność w 1855 roku. W II poł. XIX wieku doszło do przebudowy zamku i zmiany wystroju jego wnętrza. Największe straty zostały poniesione po II wojnie światowej, a szczególnie w 1975 roku, gdy zamek został zniszczony przez pożar. Charakter własności zakonnej miał również Sulęcín, który najpierw był własnością książęcą i prywatną, by już w XIII wieku stać się dobrem templariuszy, a następnie joannitów.

Odmienne charakter miało miasto – Torzym, które zyskało prawa miejskie pod koniec XIV wieku. W okresie przedlokacyjnym osada skupiona wokół powstałego tu zamku była własnością biskupią, a następnie prywatną. W 1506 roku doszło do zniszczenia tutejszego zamku w związku z obecnością w Torzymiu rycerzy-rabusiów. Charakter miejski posiadały Lubniewice (obecnie od 1994 roku miasto), które takową pozycję zyskały na przełomie XIII i XIV wieku. Nie były to jednak ośrodki miejskie w pełnym znaczeniu tego słowa, lecz tzw. Mediatstädte lub Flecken, czyli osady, których charakter miejski (szczególnie Flecken) ograniczał się do prawa wykonywania zawodów rzemieślniczych i handlu, bez sądownictwa, podległe domenom lub mające charakter prywatny. Ośrodki miejskie na terenie powiatu sulęcińskiego nigdy nie zyskały znaczącej pozycji

²⁴ W sprawie zasobów zabytkowych w tych miejscowościach por. katalog E. Kubacha, miejscowości: Groß Kirchbaum, Lindow, Malkendorf.

gospodarczej, pozostając zależne od rynku lokalnego, między hanzeatyckim Frankfurtem nad Odrą, Międzyrzeczem w zachodniej Wielkopolsce lub Świebodzinem w księstwie głogowskim.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Krajobraz kulturowy powiatu sulęcińskiego łączy w sobie cechy charakterystyczne dla wszystkich minionych epok pradziejowych oraz historycznych, odzwierciedlając procesy przemian krajobrazu pierwotnego i naturalnego. Do najbardziej czytelnych elementów należą zespoły osadnicze oparte o układy urbanistyczne w postaci zespołów miejskich oraz układy ruralistyczne obejmujące osadnictwo wiejskie. Ta druga grupa obiektów jest reprezentowana przez osady średniowieczne, które obejmują trzon istniejących obecnie wsi na terenie powiatu oraz osady nowożytne położone najczęściej w północnej części powiatu nad Wartą, związane z tzw. „osadnictwem fryderycjańskim” w XVIII wieku. Najbardziej reprezentatywnym przykładem układu miejskiego pozostaje Sulęcín, który mimo zniszczeń wojennych w 1945 roku oraz powojennych przekształceń architektonicznych, zachował swoje pierwotne cechy przestrzenne. Zasadniczym elementem tego układu pozostaje zabudowa rynkowa w postaci architektury mieszkalnej oraz użyteczności publicznej z dominantą w postaci fary, ciągi komunikacyjne oraz zachowane relikty fortyfikacji miejskich pozwalających określić pierwotny kształt przestrzenny założenia. Układ Sulęcína odzwierciedla cechy przestrzenne miast lokowanych w okresie średniowiecznym. Podobne elementy miejskich układów przestrzennych zachowały się w pozostałych miejscowościach na terenie powiatu, które pierwotnie posiadały cechy miejskie: w Lubniewicach, Słońsku i Torzymiu. Jednak z uwagi na charakter tych miast w przeszłości mających ograniczone prawa oraz pozycję gospodarczą, za wyjątkiem Torzymia, pozostałe nie rozwinęły tak czytelnych elementów przestrzennych, jak ma to miejsce w przypadku Sulęcína. Elementem charakterystycznym pozostają jednak rozbudowane przestrzenie ciągi komunikacyjne z obecnością zabudowy mieszkalnej oraz użyteczności publicznej – mające charakter miejski. Z uwagi na swoje cechy przestrzenne, zespół urbanistyczny miasta Sulęcín jest wpisany do rejestru zabytków.

Elementy układów ruralistycznych odzwierciedlają zachowane układy wiejskie z dominacją zwartych układów średniowiecznych. Cechą charakterystyczną tych układów pozostaje zwarta zabudowa w obrębie osad najczęściej owalnicowych, których współczesne cechy zachowały się jedynie w obrębie fragmentów. Charakterystycznym elementem układów ruralistycznych pozostają dominanty w postaci obiektów sakralnych oraz dawne zespoły pałacowo-parkowe. Do najbardziej wymownych przykładów zaliczyć można np. Glisno. Bardzo ciekawe i obecnie w znacznym stopniu zdegradowane z uwagi na przemiany społeczno-gospodarcze na tych terenach po II wojnie światowej, zaliczają się osady rozproszone w obrębie północnej części powiatu. Uwagę zwraca tu przede wszystkim obszar gminy Krzeszyce i Słońsk. Osadnictwo to powstawało w XVIII wieku w celu osuszenia „błot warciańskich”. Cechą tego osadnictwa było jego rozproszenie oraz charakterystyczna ryglowa i drewniana architektura, która obecnie w dużym stopniu pozostaje zdegradowana. Tereny te cechowały się także określonymi formami gospodarowania opartymi o hodowlę z uwagi na liczne nadrzeczne łąki i pastwiska. Po II wojnie światowej nastąpiła ze względu na osadnictwo z terenów dzisiejszej Ukrainy, przemiana charakteru gospodarowania na rzecz upraw. Faktycznie wymiana ludności na tym obszarze w poł. XX wieku zmieniła cechy gospodarczo-kulturowe tego obszaru. W praktyce analiza zachowanych układów przestrzennych na terenie powiatu odzwierciedla typowe cechy osadnicze w Europie Środkowej, a w skali lokalnej jest to teren związany z rozwojem historycznym wschodniej Brandenburgii i zachodniej Wielkopolski. Największy wpływ na zmiany krajobrazu kulturowego tego obszaru miały przemiany ludnościowe i społeczno-polityczne po II wojnie światowej. Zjawiska te pociągnęły za sobą zmiany etniczno-kulturowe i mentalne oraz uwarunkowania gospodarcze. W efekcie charakterystycznym elementem krajobrazu pozostają liczne przykłady określane współcześnie mianem „niemieckiego dziedzictwa kulturowego”, do którego zaliczyć można niemal wszystkie składowe krajobrazu: architekturę, sieć drożną i kolejową, dawne cmentarze ewangelickie, zabudowę zespołów pałacowych i folwarcznych w obrębie miejscowości i in. Warto tu wskazać również na kilka miejscowości w obrębie powstałego w latach 30. XX wieku poligonu zurbanizowanego w okolicach Wędrzyna. Wszystkie wymienione uwarunkowania są współcześnie istotnym czynnikiem określającym stosunek do lokalnego dziedzictwa kulturowego będącego elementem sukcesji powstałej na skutek cesji terytorialnej kosztem Niemiec w 1945 roku.

Teren powiatu sulęcińskiego charakteryzuje się znacznym zalesieniem, przy czym w porównaniu do powiatów sąsiednich: międzyrzeckiego, świebodzińskiego – występują tu liczniej zespoły lasów naturalnych - liściastych,

definiujących pierwotny kształt zalesienia tego terenu w przeszłości wobec powszechnych obecnie monokultur sosnowych odzwierciedlających gospodarkę leśną na tym terenie począwszy od XIX wieku. Ponadto obecność rzeki Warty określa występowanie terenów podmokłych, w niewielkim stopniu eksploatowanych przez człowieka zarówno dawniej jak też współcześnie. Obszarem szczególnym pozostaje w tym przypadku teren Parku Narodowego „Ujście Warty” – jako obszar objęty szczególną ochroną prawną. Istotnym elementem ochrony przyrody na terenie powiatu pozostaje utworzony w 1993 roku zespół przyrodniczo – krajobrazowy „Uroczysko Lubniewsko” w okolicach Lubniewic. Charakterystyka cennych zespołów krajobrazowych na terenie powiatu sulęcińskiego musi uwzględniać również Łagowsko-Sulęciński Park Krajobrazowy.

Składowe krajobrazu kulturowego powiatu sulęcińskiego cechują się niewielkim stopniem przekształcenia z uwagi na mały udział przemysłu oraz zintensyfikowanego rolnictwa. Ta ostatnia cecha gospodarki uzależniona jest negatywnie od stopnia zalesienia oraz pozostałych cech geograficznych terenu powiatu w postaci ukształtowania, występowania wód śródlądowych oraz jakości bonitacyjnej gleb. Niewielkie znaczenie dla zmian krajobrazu kulturowego ma również sieć drogowa, która określona jest obecnością dwóch dróg krajowych na terenie powiatu: nr 22 i 92 i autostrady A2. Pozostałe drogi mają charakter wojewódzki oraz powiatowy i gminny. Warto wskazać, że drogi lokalne zachowały stosunkowo często pierwotny układ komunikacyjny oraz pierwotne otoczenie w postaci dawnych zadrzewień owocowych. Współcześnie na terenie powiatu nie funkcjonuje system regularnego transportu kolejowego, mimo że przez ten obszar przebiega znacząca pod względem komunikacyjnym linia kolejowa nr 364 Wierzbno – Rzepin (obecnie linia ta pełni funkcje wyłącznie towarowe oraz wojskowe). Niewielki udział przemysłu w gospodarce na terenie powiatu oraz realizowane stopniowo inwestycje w infrastrukturę ochrony środowiska określają dobry stan środowiska naturalnego. Niestety w odniesieniu do zjawisk społeczno-gospodarczych brak przemysłu jest czynnikiem negatywnym, sprzyjającym marginalizacji społeczno-gospodarczej terenu powiatu oraz negatywnym zjawiskom demograficznym. Tym samym cechy lokalnego krajobrazu kulturowego mogące stanowić atut rozwojowy dla obszaru powiatu, określone są negatywnymi zjawiskami kształtującymi fizjonomię środowiska jako całości - przede wszystkim są to negatywne zjawiska demograficzne oraz gospodarcze hamujące procesy zrównoważonego rozwoju²⁵. Współczesny krajobraz kulturowy powiatu sulęcińskiego może sprzyjać z uwagi na zasoby i zróżnicowane cechy, rozwojowi turystyki traktowanej jako gałąź gospodarki. Istotna pozostaje jednak synergia działań oraz analiza stanu posiadania i możliwości potencjalnych zmian. Obecnie składowe krajobrazu kulturowego na terenie powiatu sulęcińskiego wykorzystywane są fragmentarycznie – zwłaszcza w obrębie poszczególnych gmin. Dotyczy to przede wszystkim Lubniewic oraz Parku Narodowego „Ujście Warty”.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Zgodnie z art. 6. 1. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: a) krajobrazami kulturowymi, b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, c) dziełami architektury i budownictwa, d) dziełami budownictwa obronnego, e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, f) cmentarzami, g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki nieruchome na terenie powiatu sulęcińskiego obejmują zróżnicowane pod względem funkcyjnym przykłady architektury reprezentującej niemal wszystkie minione epoki artystyczne. Największą część nieruchomości zabytkowych obejmują przykłady architektury sakralnej. Powiat sulęciński charakteryzuje się obecnością grupy starszych obiektów średniowiecznych oraz późnośredniowiecznych. Obok wybitnego przykładu architektury sakralnej na tym terenie w postaci kościoła pojoannickiego w Słońsku oraz bardziej znanych kościołów w Sulęcinie oraz w Lubniewicach, warto wymienić kościoły w miejscowościach: Bobrówko, Lubów, Ostrów. Cenny przykład architektury sakralnej to centralnie planowany kościół w Żubrowie. Rzadziej na terenie powiatu sulęcińskiego występują obiekty barokowe z uwagi na fakt, że był to teren protestancki. W tym przypadku częściej należy mówić o wyposażeniu ruchomym z tego okresu, obecnym także w późniejszych przykładach architektury historyzującej. Warto natomiast wskazać na grupę obiektów ryglowych takich jak np. w Kołczynie, Grabowie, Pniowie. Tego typu obiekty z uwagi na budulec oraz liczne przebudowy zwłaszcza pod koniec XIX wieku zaliczają się do rzadszych, stąd ich wartość jest znacząca dla oceny dawnych form budowlanych na tym obszarze. Szczególnie liczne przykłady architektury sakralnej na

²⁵ Por. P. Śleszyński, *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*, Warszawa 2016, www.power.gov.pl/media/54173/pakiet2.pdf [dostęp: 2. 10. 2018 roku].

teren powiatu sulęcińskiego pochodzą z XIX wieku. Do najcenniejszych i najbardziej reprezentatywnych należy zaliczyć dwa zachowane tzw. „projekty typowe” autorstwa Karla Friedricha Schinkla - kościoły z Glisna oraz Torzymia, ponadto wieżę projektu tego architekta zaprojektowaną na wzór opactwa Westminster - w Słońsku. Wskazane przykłady należą do najwybitniejszych obiektów architektury sakralnej tego okresu na terenie powiatu. Pozostałe - równie ciekawe, określające dominanty w poszczególnych miejscowościach, to przede wszystkim bardzo liczna grupa kościołów historyzujących, najczęściej neogotyckich, powstałych na przełomie XIX i XX wieku. Przykładem neobarokowej architektury pozostaje kościół w Gądkowie Wielkim. W przypadku tych obiektów uwagę zwraca różnorodność form powielanego detalu oraz skala niektórych z nich, co odzwierciedla w znacznym stopniu potrzeby ówczesnych gmin wyznaniowych. Niektóre z tych kościołów posiadają np. drewniane wieże dzwonne - jak np. kościół w Wystoku. Warto również wskazać, że obiekty te kryją nierzadko cenne wyposażenie ruchome (patrz niżej). Spośród obiektów, które towarzyszą budownictwu sakralnemu warto zwrócić uwagę na przykłady dzwonnicy - i tu wyróżniają się dzwonnice z Kołczyzna oraz zachowana w bardzo złym stanie technicznym dzwonnica z Bobrówka, ponadto dzwonnica kozłowa w Przęślicach.

Znacznie rzadziej w obrębie obiektów zabytkowych o najwyższym znaczeniu reprezentowane są obiekty innego przeznaczenia. Do najczęściej występujących należy zaliczyć przykłady zabudowy mieszkalnej w postaci domów wielorodzinnych i usługowych w formie kamienic - są to przede wszystkim przykłady z Sulęcina, ponadto liczne domy w miejscowościach powiatu, reprezentujące najczęściej budownictwo mieszkalne lub gospodarcze przełomu XIX i XX wieku. Stosunkowo licznie występują również zespoły dworskie obejmujące obiekty rezydencjonalne, gospodarcze oraz zespoły ogrodowe i parkowe. W tym przypadku do najbardziej reprezentatywnych należy zaliczyć przykłady - zespoły z Garbicza, Gądkowa Małego, Debrznicy, Glisna i Lubniewic, ponadto z Jarnatowa, Rogów, Żubrowa. Przykłady z Glisna i Lubniewic, podobnie jak obiekty sakralne w tych miejscowościach, należą do najbardziej reprezentatywnych przykładów architektury rezydencjonalnej na terenie powiatu sulęcińskiego. W przypadku obiektów rezydencjonalnych osobno należy zwrócić na obiekty pojoannickie - pałac w Słońsku - obecnie w stanie zabezpieczonej ruiny oraz dwór w Sulęcinie, odrestaurowany i przeznaczony na cele społeczno-kulturalne. Sulęcina w odniesieniu do zagadnień zabytków nieruchomości zwraca uwagę także zachowanym układem urbanistyczno-krajobrazowym oraz relikdami fortyfikacji miejskich.

W przypadku zabytków nieruchomości, istotne znaczenie posiadają również takie jak cmentarze, które są obecne we wszystkich miejscowościach. Teren powiatu sulęcińskiego pozostaje zasobny w liczne przykłady dawnych cmentarzy ewangelickich, stanowiących bardzo często otoczenie obiektów sakralnych. Obiekty te łączą w sobie bardzo często elementy zabytkowej planowanej zieleni, ponadto obiekty ruchome w postaci licznych z tego okresu płyt nagrobnych. Cmentarze łącząc w sobie szczególne cechy określające zarówno warstwę materialną, jak też niematerialną wpisują się w cechy przestrzenne i krajobrazowe miejscowości na terenie powiatu i podlegają szczególnej ochronie. Obok cmentarzy ewangelickich, obecne są również cmentarze żydowskie i tu należy wskazać szczególnie taki obiekt z Sulęcina.

Powiat sulęciński pozostaje również zasobny w liczne przykłady alei przydrożnych, spośród których zachowały się także starsze nasadzenia owocowe. Ich zachowanie pozostaje istotne zarówno dla ochrony historycznego krajobrazu, jak też z uwagi na walory ekologiczne tego typu obiektów.

Rzadziej na terenie powiatu występują natomiast zabytki techniki. Należy tu wskazać przede wszystkim liczne zabytki kolejowe w miejscowościach, gdzie takie szlaki przebiegały, ponadto zabytki militarne związane z zapleczem Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego i pobytom na tym obszarze wojsk radzieckich - okolice miejscowości Templewko we wschodniej części powiatu. Na wskroś wyjątkowy pozostaje zespół dawnej fabryki jedwabiu na terenie osiedla Świerczów w Lubniewicach. Należy także wskazać na liczne pozostałości obiektów technicznych w obrębie folwarków, wreszcie takie obiekty jak dawne urządzenia komunalne w postaci wież ciśnień itp.

Na terenie powiatu sulęcińskiego zabytki o najwyższym znaczeniu objęte są prawnymi formami ochrony w postaci wpisu do rejestru zabytków, prowadzonego przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Na terenie powiatu sulęcińskiego nie występują zabytki wpisane na listę pomników historii, parki kulturowe oraz światowego dziedzictwa UNESCO.

Wykaz najważniejszych obiektów zabytkowych o charakterze nieruchomym na terenie powiatu sulęcińskiego, które są wpisane do rejestru zabytków stanowi załącznik do niniejszego Programu (patrz: Aneks A).

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 6. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytki ruchome podlegające ochronie to w szczególności: a) dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, d) wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012r., poz. 642 i 908, z 2013r. poz. 829 oraz z 2017r., poz. 60 i 1086), f) instrumenty muzyczne, g) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, h) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Z uwagi na ogólny stan zachowania zabytków w ogóle na terenie powiatu sulęcińskiego, straty wojenne i powojenne rozproszenia oraz brak zorganizowanych kolekcji muzealnych, obiekty o charakterze ruchomym stanowią przede wszystkim przedmioty wyposażenia obiektów sakralnych. Obecnie poza nielicznymi przykładami w obrębie architektury rezydencjonalnej w Lubniewicach, Rogach - niemal nie zachowały się obiekty ruchome w obrębie dawnych zespołów pałacowych.

W obręb wyposażenia obiektów sakralnych wchodzi zróznicowane artefakty, przy czym rejestr zabytków nie odzwierciedla wszystkich, które określają zasób zabytkowych ruchomości na terenie powiatu. Do najważniejszych należy zaliczyć przede wszystkim wyposażenie ruchome obiektów w Lubniewicach i Słońsku. Kościół w Słońsku zarówno w obrębie architektury, jak też wyposażenia ruchomego obejmującego cenny zbiór zabytków pojoannickich zwłaszcza w postaci ołtarza, polichromii, tablic herbowych i innego wyposażenia snycerskiego, zalicza się do najcenniejszych w województwie lubuskim. Podobne wnioski należy formułować w stosunku do ołtarza w Lubniewicach a także w Brzeźnie, Drogominie, Wielowsi. W Gądkowie Wielkim zachowała się drewniana polichromowana chrzcielnica. Cenny charakter posiadają zachowane płyty nagrobne z XVI - XVIII wieku w takich miejscowościach jak Długoszyn, Lubniewice, Słońsk, Pniów, Sulęcín, Ostrów, Torzym (teren dawnego cmentarza ewangelickiego). Wśród zabytków piaskowcowych cenny charakter posiada chrzcielnica z Bobrówka. W Pniowie przechowywane są fragmenty polichromii pochodzących z Kożuchowa, ponadto zabytki cynowe, które występują również w obrębie innych miejscowości - np. Brzeźno, Muszkowo, Wielowieś. Obszar powiatu pozostaje zasobny w historyczne odlewnictwo w postaci dzwonów, których chronologia obejmuje okres od XV do XIX wieku. Dzwony zachowane pomimo strat wojennych, stanowią przykłady najstarszych ruchomości na terenie powiatu w obrębie budowli sakralnych. Teren powiatu sulęcińskiego pozostaje zasobny w okna witrażowe z przełomu XIX i XX wieku. Warto tu wskazać przykład z Gądkowa Wielkiego. Do rzadziej dostrzeganych zabytków ruchomych zaliczyć należy organy i licznie występujące - często w złym stanie zachowania, fisharmonie. W kościołach przechowywane są również takie przedmioty jak paramenty liturgiczne, szaty, rzadziej cenne malarstwo religijne czy przedmioty w postaci żyrandoli, dzwonów procesyjnych itp. Do zabytków o charakterze ruchomym zaliczyć należy również liczne obiekty pamięci w postaci pomników poległych w czasie I wojny światowej czy też upamiętnień dotyczących wojen napoleońskich - w Żubrowie. Dużą grupę obiektów o charakterze sepulkralnym należy odnotować w obrębie dawnych cmentarzy ewangelickich. W obrębie zabudowy mieszkalnej zachowały się liczne przykłady wartościowej stolarki drzwiowej. Odrębny charakter stanowią obiekty związane z elementami kultu ludowego w postaci kapliczek i krzyży przydrożnych.

Należy podkreślić, że zabytki ruchome z terenu powiatu sulęcińskiego są objęte ewidencją zabytków prowadzoną przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, ponadto w 2016 roku zostały objęte programem dokumentacyjnym, realizowanym przez Uniwersytet Zielonogórski w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, nr projektu: 0008/NPRH2 /H11/81/2013. Na terenie powiatu sulęcińskiego zabytki ruchome o najwyższym znaczeniu objęte są prawnymi formami ochrony w postaci wpisu do rejestru zabytków, który jest prowadzony przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Na terenie powiatu sulęcińskiego nie występują zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Wykaz najważniejszych obiektów zabytkowych o charakterze ruchomym na terenie powiatu sulęcińskiego, które są wpisane do rejestru zabytków stanowi załącznik do niniejszego Programu (patrz: Aneks B).

5.2.5. Zabytki archeologiczne²⁶

Zgodnie z art. 6. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytki archeologiczne podlegające ochronie to w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Zabytki archeologiczne na terenie powiatu sulęcińskiego są reprezentowane przez obiekty o charakterze nieruchomym oraz ruchomym, pochodzące ze wszystkich epok pradziejowych. Obszar powiatu sulęcińskiego obejmują następujące obszary Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP): 47-7 – 47-11; 48-6 - 48-12; 49-7 - 49-12; 50-9 - 50-12; 51-9 - 51-12; 52-8 - 52-13; 53-8 - 53-13; 54-8 - 54-13; 55-8 - 55-11; 56-8 - 56-9. Wśród obiektów archeologicznych o najwyższym znaczeniu na terenie powiatu sulęcińskiego, do najliczniej występujących należą osady oraz grodziska, ponadto pokaźna liczba znalezisk luźnych pochodzących z czasów od paleolitu po wczesne i pełne średniowiecze - przy czym okresy najmłodsze reprezentowane są szczególnie w obrębie istniejących do dziś osad. Należy podkreślić, że ze względu na stopień zalesienia terenu powiatu sulęcińskiego, znaczne obszary cechują się niskim rozpoznaniem w obrębie danych AZP.

Na terenie powiatu sulęcińskiego zabytki archeologiczne o najwyższym znaczeniu objęte są prawnymi formami ochrony w postaci wpisu do rejestru zabytków, prowadzonego przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Na terenie powiatu sulęcińskiego nie występują zabytki wpisane na listę pomników historii oraz światowego dziedzictwa UNESCO.

Wykaz najważniejszych obiektów zabytkowych o charakterze archeologicznym na terenie powiatu sulęcińskiego, które są wpisane do rejestru zabytków stanowi załącznik do niniejszego Programu (patrz: Aneks C).

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie powiatu sulęcińskiego funkcjonuje jedna zorganizowana placówka muzealna: Muzeum Martyrologii w Słońsku. Muzeum jest gminną jednostką organizacyjną. Muzeum prezentuje w formie wystawy multimedialnej przeszłość więzienia i obozu koncentracyjnego Sonnenburg. Trzon ekspozycji obejmuje prezentacja historii więźniów politycznych wielu narodowości, na których w dniach 30 – 31 stycznia 1945 roku Niemcy dokonali masakry, mordując 891 osób. W latach 2013 – 2014 w ramach Projektu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia 2007 – 2013 dokonano modernizacji budynków i ekspozycji. Obok prezentacji stałej problematyki, muzeum zajmuje się również edukacją oraz prezentacją lokalnych działań artystycznych i ukierunkowanych na szerzej rozumianą historię Słońska.

Siedziba Muzeum Martyrologii w Słońsku oraz kontakt:

Muzeum Martyrologii w Słońsku ul. 3-go Lutego 54 66-436 Słońsk tel.: +48 505 536 306 E-mail: muzeum@slonsk.pl Adres strony internetowej: muzeum.slonsk.pl

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Składnikiem dziedzictwa kulturowego są wartości niematerialne, określone elementami kultury duchowej, wyobrażeniami, pamięcią itp. Ochronę dziedzictwa niematerialnego określa Konwencja UNESCO z 2003 roku. Niematerialne dziedzictwo kulturowe to wyobrażenia, przekazy, praktyki, wiedza i umiejętności - instrumenty, przedmioty, wytwory człowieka i związana z nimi przestrzeń kulturowa – które wspólnoty, grupy, a oraz jednostki, uznają za część swojego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne jest odtwarzane i reprodukowane pokoleniowo przez wspólnoty, które za pomocą niematerialnych form kultury realizują potrzeby podtrzymujące i określające tożsamość. Nośnikiem dziedzictwa niematerialnego jest język, religia, sztuki widowiskowe, tradycje, przekonania, przekazy i upamiętnienia, onomastyka, praktyki dotyczące przyrody i wszechświata. Ochrona powinna odbywać się poprzez dokumentowanie, popularyzację itp. Składniki kultury niematerialnej definiują kierunki działań człowieka w obrębie dawnej oraz bieżącej adaptacji krajobrazu. Wskazane cechy dziedzictwa niematerialnego spletają się z historią miejsc, ludzi, wreszcie mogą określać cechy lokalne i ponadlokalne.

Z punktu widzenia obszarów postmigracyjnych cechujących się niskim stopniem identyfikacji, gdzie elementy dziedzictwa niematerialnego w znacznym stopniu zostały zdegradowane za sprawą wymuszonych zmian oblicza etnicznego ludności - do takich zalicza się powiat sulęciński, istotą dziedzictwa niematerialnego pozostaje jego wielokulturowy i wieloetniczny (przede wszystkim polsko-niemiecki) charakter w wymiarze

²⁶ Por. <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

wtórny oraz potrzeba kreowania postaw na zasadach „ekumenizmu kulturowego”. Uwzględnienie elementów dziedzictwa niematerialnego określa czynniki edukacji społeczności lokalnych w zakresie materialnego dziedzictwa kulturowego, pozostającego na terenie powiatu sulęcińskiego spuścizną obcą kulturowo, afirmowaną w procesie wieloletniej adaptacji, zwłaszcza po 1989 roku. Ochrona dziedzictwa niematerialnego wymaga kreowania postaw etycznych wokół treści adaptowanych lub kreowanych przez społeczności lokalne. Istotną pozostaje zatem zarówno kultura pamięci, obecnie najczęściej łącząca elementy byłych i obecnych mieszkańców tego terenu, jak też wspieranie tych inicjatyw, które kreują zjawiska nowe - np. rzemiosło tradycyjne, receptury żywności regionalnej jako formy promocji i elementy lokalnej gospodarki, upamiętnienia postaci i wydarzeń w formie tablic, obelisków - mieszczące się w działaniach na rzecz kreowania tożsamości i identyfikacji. Zjawiskiem niepokojącym, wymagającym interwencji pozostaje słaby poziom edukacji regionalnej w obrębie wszystkich szczebli kształcenia.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń (SWOT - Strengths, Weaknesses, Opportunities i Threats)

Problemy w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym na terenie powiatu sulęcińskiego obejmują zagadnienia systemowe jak też podmiotowe, odnoszące się do konkretnych obiektów i założeń. Całość określa składowe analizy SWOT oraz wyznacza priorytety, cele i kierunki działań w zakresie realizacji Programu. Analiza stanu dziedzictwa kulturowego powiatu wyznacza najważniejsze zagrożenia i potrzeby w zakresie opieki.

6.1. Problemy systemowe:

- niski poziom realizacji gminnych ewidencji zabytków oraz programów opieki nad zabytkami;
- niski poziom realizacji innych dokumentów programowych, szczególnie w obszarze ochrony środowiska i planowania przestrzennego, gdzie uwzględnia się dziedzictwo kulturowe;
- złożona sytuacja prawno-własnościowa obiektów zabytkowych;
- rozdrobnienie kompetencji ustawowych i niski poziom finansowania zewnętrznego na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami;
- brak koordynacji działań samorządów w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- brak lub niski poziom ochrony obszarowej;
- niski poziom realizacji nadzorów archeologicznych;
- brak na poziomie samorządów gminnych realizacji założeń tzw. „ustawy krajobrazowej”(niski poziom estetyki otoczenia zabytków);
- brak skoordynowanych działań na rzecz poprawy potencjału gospodarczego dziedzictwa kulturowego;
- niewystarczający poziom społecznej opieki nad zabytkami;

6.2. Problemy podmiotowe:

- zły stan architektury i niski poziom ochrony układów przestrzennych o charakterze wiejskim i miejskim;
- niski poziom ochrony krajobrazu kulturowego;
- zły stan zespołów dworskich oraz ich otoczenia;
- zły stan zabytków techniki;
- intensyfikacja rolnictwa - usuwanie zieleni śródpolnej oraz brak polityki na rzecz ochrony zieleni przydrożnej;
- brak infrastruktury poprawiającej potencjał i dostępność dziedzictwa.

6.3. Bieżące działania zabezpieczające:

Podstawowym problemem ochrony i opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego pozostaje złożona sytuacja prawno-własnościowa oraz zła sytuacja finansowa właścicieli obiektów zabytkowych jak też podmiotów publicznych, które w obrębie kompetencji ustawowych powinny prowadzić politykę wsparcia na rzecz poprawy stanu dziedzictwa. Wśród problemów w zakresie zabezpieczenia należy wymienić:

- brak bieżących prac konserwatorskich i restauratorskich mających na celu bieżącą poprawę stanu zabytków i ich otoczenia,
- niski poziom finansowania przez państwo i samorzady ochrony zabytków,
- niski poziom współpracy między instytucjami i właścicielami prywatnymi obiektów zabytkowych na rzecz wspólnej polityki ochrony i opieki nad zabytkami.

6.4. Współpraca z właścicielami zabytków:

Program zakłada poprawę jakości współpracy z właścicielami zabytków na terenie powiatu. Poprawę jakości współpracy w zakresie reagowania na zagrożenia bieżące, określają następujące zagadnienia:

- analiza i określenie bieżących potrzeb właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie działań na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- poprawa informacji przestrzennej na terenie powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- doradztwo w zakresie zagadnień prawnych oraz finansowych,
- poprawa finansowania opieki nad zabytkami na poziomie samorządu powiatowego w oparciu o możliwe do pozyskania środki pozabudżetowe;
- koordynacja współpracy między właścicielami, samorządami gminnymi i samorządem powiatowym oraz organami ochrony zabytków.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - korzystne położenie powiatu na tle geograficznym i komunikacyjnym; - zróżnicowany zasób dziedzictwa kulturowego; <ul style="list-style-type: none"> - obecność obszarów o niewielkim stopniu przekształcenia; - dobra jakość środowiska naturalnego; - uznanie dziedzictwa kulturowego w obrębie różnorodnych dokumentów strategicznych powiatu i samorządów gminnych; - obecność instytucji ukierunkowanych na działalność kulturalną; <ul style="list-style-type: none"> - aktywność społeczności lokalnych; - wzrost wykształcenia ludności; - obecność ośrodków naukowych na terenie województwa lubuskiego 	<ul style="list-style-type: none"> - nieskoordynowany zakres działań na rzecz promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz niski poziom komunikacji publicznej na poziomie lokalnym; - niski poziom rozpoznania walorów lokalnego dziedzictwa; <ul style="list-style-type: none"> - słaby poziom infrastruktury turystycznej; - niski poziom realizacji założeń w obrębie dokumentów strategicznych; - brak działań na rzecz wykorzystania dziedzictwa jako potencjału gospodarczego; - niski poziom wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako narzędzia działań kulturalnych przez instytucje na terenie powiatu; <ul style="list-style-type: none"> - rozdrobniony charakter aktywności społecznej; - migracja ludzi młodych do większych ośrodków; - brak współpracy z ośrodkami naukowymi;
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - dostępność środków zewnętrznych na rzecz finansowania ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym; - tworzenie partnerstw o charakterze lokalnym i ponadlokalnym; - rozwój współpracy o charakterze publiczno-prywatnym; - wdrażanie projektów edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego; - wykorzystanie istniejących narzędzi prawnych i organizacyjnych; 	<ul style="list-style-type: none"> - brak środków finansowych na pokrycie wkładów własnych w obrębie planowanych inwestycji; - rozdrobnienie kompetencji poszczególnych instytucji; <ul style="list-style-type: none"> - niski potencjał merytoryczny i ekonomiczny społeczności lokalnych; - niski poziom nakładów finansowych w zakresie rozwoju edukacji społecznej i regionalnej; - wysoki stopień skomplikowania procedur;

Analiza SWOT pozwala wyznaczyć obszary możliwych konfliktów:

1. polityka społeczno-gospodarcza, rozwój inwestycji infrastrukturalnych i zaspokajanie zbiorowych potrzeb społeczności // Obecność obszarów chronionych, koszty finansowe ochrony i opieki dziedzictwa kulturowego;
2. poprawa świadomości dziedzictwa kulturowego // Uwarunkowania społeczne, edukacyjne i mentalne społeczności lokalnych;
3. potrzeby i kompetencje w zakresie opieki nad zabytkami // Możliwości finansowe i organizacyjne samorządów;
4. dostępność dziedzictwa kulturowego // Poszanowanie własności prywatnej;
5. dziedzictwo kulturowe // Ochrona przyrody

6.5. Realizacja Programu opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego w latach 2019 – 2022

Analiza realizacji Programu opieki nad zabytkami powiatu sulęcińskiego za okres 2019-2022 wykazała zasadniczy problem w obrębie działań kosztochłonnych, szczególnie w wymiarze założeń ukierunkowanych na ewentualne dofinansowywanie prac przy zabytkach. Sytuacja ta wynika z dostępności środków finansowych. W okresie 2019-2022 podejmowano przede wszystkim te działania, które wynikały wprost z kompetencji powiatu sulęcińskiego. Dotyczy to przede wszystkim aktualizacji dokumentów programowych, bieżącej wymiany informacji, bieżących działań wynikających z kompetencji organów administracji architektoniczno-budowlanej. Okres pandemii koronawirusa wpłynął negatywnie na możliwość realizacji działań edukacyjnych przewidzianych w minionym okresie planowania. W niewielkim stopniu podejmowano również inne działania miękkie, takie jak szkolenia, działania na rzecz społeczności lokalnych. Przegląd zrealizowanych działań, przy uwzględnieniu możliwości budżetowych określa potrzebę wyznaczenia założeń na kolejny okres planowania, które będą odzwierciedlały realne możliwości realizacji Programu. Jednocześnie w Programie ujęto część zadań których nie udało się zrealizować w minionym okresie planowania²⁷.

7. Założenia programowe, priorytety, kierunki i zadania programu opieki nad zabytkami

STRUKTURA CELÓW PROGRAMU

MISJA PROGRAMU: POWIAT SULECIŃSKI – DZIEDZICTWO KULTUROWE PODMIOTEM LOKALNEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ

CEL STRATEGICZNY ROZWÓJ EDUKACJI NA RZECZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO NARZĘDZIA BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ

CELE PRIORYTETOWE

I. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	II. ROZPOZNANIE ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	III. DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO NARZĘDZIE POLITYKI SPOŁECZNEJ
---	---	--

KIERUNKI DZIAŁAŃ REALIZACJI CELÓW

1. WSPÓŁPRACA Z SAMORZĄDAMI NA RZECZ PLANOWANIA STRATEGICZNEGO WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO; 2. PRZECIWDZIAŁANIE ZAGROŻENIOM; 3. FINANSOWANIE OCHRONY ZABYTEKÓW – W TYM APLIKOWANIE O ŚRODKI ZEWNĘTRZNE.	1. PODJĘCIE WSPÓŁPRACY ZE ŚRODOWISKIEM NAUKOWYM NA RZECZ WŁĄCZENIA LOKALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO DO DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH; 2. PRZYGOTOWANIE SYSTEMU INFORMACJI OBEJMUJĄCYCH ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU SULECIŃSKIEGO; 3. WDROŻENIE PROGRAMU	1. REALIZACJA PROGRAMÓW EDUKACYJNYCH DLA SZKÓŁ; 2. WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI I SPOŁECZNOŚCIĄ LOKALNĄ W ZAKRESIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI; 4. WDRAŻANIE SPOŁECZNEJ OPIEKI NAD ZABYTEKAMI; 5. WSPÓŁPRACA Z INSTYTUCJAMI
--	---	--

²⁷ Niniejsza ocena powstała na podstawie rocznych sprawozdań: *Raport o stanie powiatu sulęcińskiego* za okres od 2019-2021.

	ZNAKOWANIA ZABYTKÓW NA TERENIE POWIATU SULECIŃSKIEGO ZA POMOCĄ „BŁĘKITNEJ TARCZY”	POWIATOWYMI NA RZECZ ZABYTKÓW.
--	--	---------------------------------------

7.1. Charakterystyka celów, kierunków i zadań Programu

I. Ochrona dziedzictwa kulturowego

1. Współpraca z samorządami na rzecz planowania strategicznego wobec dziedzictwa kulturowego

- wymiana informacji w zakresie polityki przestrzennej oraz kompetencji organów nadzoru architektoniczno – budowlanego;

- współpraca w zakresie planowania wieloletniego w obrębie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego;

2. Przeciwdziałanie zagrożeniom

- współpraca bieżąca z organami ochrony zabytków na rzecz poprawy jakości planowania przy inwestycjach z uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego;

3. Finansowanie ochrony zabytków, w tym aplikowanie o środki zewnętrzne

- poprawa jakości finansowania prac przy zabytkach w ramach możliwości finansowych powiatu, zgodnie z zapisem art. 81 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

- działania na rzecz zdobywania środków na finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami ze źródeł zewnętrznych.

II. Rozpoznanie zasobu dziedzictwa kulturowego

1. Podjęcie współpracy ze środowiskiem naukowym na rzecz włączenia lokalnego dziedzictwa kulturowego do działań edukacyjnych

- realizacja współpracy eksperckiej przy działaniach w zakresie planowania wieloletniego oraz przygotowania inwestycji obejmujących swoim zasięgiem elementy dziedzictwa kulturowego;

- współpraca ze środowiskiem naukowym na rzecz wdrożenia w szkołach średnich zajęć edukacyjnych dotyczących ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego.

2. Przygotowanie systemu informacji obejmujących zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu sulęcińskiego

- przygotowanie i udostępnianie szczegółowego wykazu obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków oraz w ewidencji zabytków z terenu powiatu sulęcińskiego;

3. Wdrożenie programu znakowania zabytków na terenie powiatu sulęcińskiego za pomocą „Błękitnej tarczy”

III. Dziedzictwo kulturowe jako narzędzie polityki społecznej

1. Realizacja programów edukacyjnych dla szkół

- przygotowanie scenariuszy zajęć edukacyjnych dla szkół dla szkół, których organem prowadzącym jest Powiat Sulęciński, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;

- organizacja warsztatów dla młodzieży szkół średnich w zakresie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi i społecznością lokalną w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

- poprawa jakości finansowania projektów „miękkich” w ramach tzw. pożytku publicznego dla organizacji pozarządowych.

3. Wdrażanie społecznej opieki nad zabytkami

- powołanie społecznych opiekunów zabytków.

4. Współpraca z instytucjami powiatowymi na rzecz zabytków

- działania na rzecz aktywizacji osób objętych opieką DPS wokół zagadnień popularyzacji i opieki nad dziedzictwem kulturowym.

8. Instrumentarium - narzędzia wdrażania i realizacji programu opieki nad zabytkami

W obrębie instrumentarium - narzędzi wdrażania programu przewiduje się następujące instrumenty, jako niezbędne do realizacji przyjętych celów:

- a) prawno
- b) administracyjno-instytucjonalne;
- c) finansowe;
- d) społeczne;
- e) kontrolne.

a) narzędzia prawne odnoszą się do kompetencji oraz obowiązków samorządu powiatowego w stosunku do obowiązujących przepisów prawa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Oznacza to uwzględnianie działań ochronnych w obrębie wszystkich kompetencji powiatu, które dotyczą zagadnień dziedzictwa kulturowego;

b) instrumenty administracyjno-instytucjonalne będą określały wszelkie działania merytoryczne podejmowane przed organy administracji publicznej i instytucje współpracujące na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Instrumenty instytucjonalne należą do narzędzi budowania współpracy i korelacji na rzecz działań zintegrowanych, w tym realizacji strategii, poprawy jakości współpracy, wymiany doświadczeń.

c) instrumenty finansowe będą odnosiły się do działań samorządu powiatu sulęcińskiego w zakresie planowania, pozyskiwania i wydatkowania środków finansowych mających charakter środków publicznych na rzecz działań wokół ochrony i opieki nad zabytkami. Działania te w szczególności będą dotyczyły korzystania z programów funduszy zewnętrznych, w tym europejskich, tworzenie partnerstw lokalnych, projektowych oraz sektorowych na rzecz finansowania dziedzictwa, a także udzielanie dotacji zgodnie z założeniami budżetowymi i przepisami prawa.

d) instrumenty społeczno-marketingowe określają wszelkie działania edukacyjne, promocyjne (Public relations) oraz współdziałanie na poziomie społeczności lokalnych w celu uzyskania właściwych efektów i realnej partycypacji celów przewidzianych w Programie, w tym kreowania pozytywnego wizerunku instytucji realizującej Program, w obrębie przewidzianych zagadnień merytorycznych.

e) instrumenty kontrolne określają działania ewaluacyjno-kontrolne Programu zarówno w zakresie bieżącego monitoringu realizacji Programu zgodnie z założeniami ustawowymi, jak też w obrębie działań wykraczających poza perspektywę czasową Programu.

Realizacja Programu zakłada kooperację samorządu powiatowego z instytucjami trzecimi na bazie w/w założeń programowych oraz bieżącej polityki tych instytucji, mającej wpływ na dziedzictwo kulturowe. Powiat Sulęciński będzie podejmował działania w obrębie wszystkich instrumentów wdrażania w formie inicjatyw własnych oraz w ramach współdziałania w takowych działaniach, które będą realizowane przez inne instytucje.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87, ust. 5), zobowiązuje Zarząd Powiatu do sporządzania sprawozdań z realizacji programu określonych dwuletnimi okresami działań. Sprawozdanie z realizacji programu przedstawiane jest Radzie Powiatu. Sprawozdanie służy kontroli jakości działań, ewaluacji oraz aktualizacji w zakresie planowania wieloletniego.

Działania ewaluacyjno-kontrolne będą określone tzw. ewaluacją splotową, która polega na ocenie w obrębie czynników obiektywnych i subiektywnych.

Do czynników obiektywnych zalicza się komponenty:

- prawne;
- ekonomiczne;
- społeczne.

Czynniki subiektywne będą określone komponentami o charakterze:

- organizacyjnym na poziomie samorządu powiatowego;
- merytorycznym odnoszącym się do jakości i efektywności realizacji celów programu.

Założenia w zakresie oceny i ewaluacji określą bieżącą poprawę realizacji programu w kontekście założeń wieloletnich na rzecz poprawy jakości ochrony i opieki nad zabytkami. W tym celu przewiduje się w ramach realizacji programu przyjęcie wewnętrznego rozwiązania w zakresie metod gromadzenia danych, określenia terminów oraz odbiorców procesu ewaluacji. W ramach przewidywanych założeń oceny i ewaluacji przewiduje się cykliczne opiniowanie w zakresie:

- ilości i jakości działań w obrębie poszczególnych celów;
- ilości i poziomu dotacji zewnętrznych w ramach programów finansowania;
- dotacji przydzielonych, jakość ich realizacji oraz poziom w stosunku do okresów wcześniejszych;
- ilości i jakości oferty wobec podmiotów współpracy w zakresie realizacji programu;
- poziomu i zakresu merytorycznego współpracy między instytucjami;
- monitoringu skali zmian faktycznych dziedzictwa kulturowego na tle zaangażowania poszczególnych narzędzi wdrażania.

Rejestr danych w formie splotowej oraz ocena ich jakości będą podstawą dla sprawozdań z realizacji celów programu zgodnie z założeniami ustawowymi. Po upływie czterech lat, zakłada się aktualizację i przygotowanie programu na kolejny okres planowania w oparciu o efekty osiągnięte w poprzednim okresie planowania. Monitorowanie realizacji zapisów programu zostanie wpisane w zakres obowiązków pracownika Starostwa Powiatowego (stanowiska urzędniczego) wskazanego przez Zarząd Powiatu.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Z uwagi na poziom środków budżetowych Powiatu Sulęcińskiego i możliwości finansowania przez Powiat Sulęciński przewidzianych zadań, założenia Programu przewidują zróżnicowane źródła finansowania. Nakłady z budżetu Powiatu Sulęcińskiego będą obejmowały w wymiarze bieżącym jedynie projekty „miękkie” w postaci szkoleń, stypendiów, współpracy partnerskiej, przedsięwzięć kulturalnych oraz edukacyjnych. Działania inwestycyjne, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych... zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami będzie określone dostępnością środków budżetowych planowanych w cyklach rocznych. Wśród źródeł zewnętrznych zgodnie z obowiązującymi przepisami, przewiduje się następujące możliwości finansowania:

1. Środki finansowe w dyspozycji wojewody, przyznawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;
2. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
3. Budżety własne jednostek samorządu terytorialnego;
4. Dochody i środki własne samorządowych instytucji kultury;
5. Środki prywatne właścicieli obiektów zabytkowych;
6. Środki finansowe fundacji i stowarzyszeń polskich i międzynarodowych;
7. Fundusz Kościelny;
8. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Ponadto istotnym źródłem finansowania ochrony i opieki nad zabytkami są programy finansowe Unii Europejskiej – Program regionalny na lata 2021-2027 (program Fundusze Europejskie dla Lubuskiego 2021 – 2027, zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 7 grudnia 2022 roku). Możliwości finansowania stwarza zgodnie z ustawą z 19 grudnia 2008 roku o Partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2015, poz. 696). Partnerstwo publiczno – prywatne: www.partnerstwowpublicznoprywatne.info

11. Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków

Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków będzie obejmowała w ramach możliwości budżetowych Powiatu Sulęcińskiego następujące zadania:

- dotyczące ochrony zabytków w ramach programów inwestycyjnych;

- zadania inwestycyjne przyjęte uchwałami Rady Powiatu (programy rewitalizacji, rozwoju lokalnego, ochrony środowiska itp.);

- prace przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (nieruchomych, ruchomych i archeologicznych);

- prace przy obiektach ujętych w gminnych ewidencjach zabytków na terenie powiatu sulęcińskiego;

- prace na obszarach objętych ochroną konserwatorską (w tym wpisanych do rejestru zabytków oraz objętych ochroną na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, wskazanych do ochrony konserwatorskiej w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz na terenach parków kulturowych),

- prace związane z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej (m.in. parki, ogrody, cmentarze, aleje).

Uchwała nr XXXVIII/213/21 Rady Powiatu Sulęcińskiego z dnia 30 listopada 2021 roku²⁸, z budżetu Powiatu Sulęcińskiego mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, znajdującym się na obszarze Powiatu Sulęcińskiego. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dotacja może być udzielona na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane obejmujące nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa Budowlanego,
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, odgromowej i przeciwpożarowej.

²⁸ http://www.powiatsulecin.esesja.pl/zalaczniki/153488/tp_38_213_21_1501599.pdf [dostęp: 6.12.2022 roku].